

a különböző ex-librisek. A feldolgozás alatt ilyen jellegű műveket is talált a szakember – avatott be. Megjegyezte ugyanakkor, hogy egy könyv a tartalma, a nyomdai kivitelezése, a ritkasága és a művészi kötése mellett, attól is értékes lehet, ha tudjuk, hogy ki volt az egykori tulajdonosa, használója, melyet az igen gyakori poszteszor-bejegyzésekből tudunk meg. A csíki könyvanyag feldolgozása folyamán találtak Szebeléby Bertalan erdélyi vikárius és *Illyés András* püspök szignálta példányokkal, de szépen rekonstruálható papírhagyatékok, gyűjtemények is.

Restaurátor-műhely is van

Folyamatban van ugyanakkor a gyűjtőlevéltár és gyűjtőkönyvtár szomszédságában a Restaurátor Műhely kialakítása is, amely megvalósításához szintén a Bethlen Gábor Alap nyújtott anyagi segítséget. A helyet a két említett létesítményhez hasonlóan a csíksomlyói Szent Péter és Pál Plébánia épületében biztosította *Göthér Gergely* plébános – számolt be a főlevéltáros. Továbbá arról is tájékoztató, hogy a rendelkezésre bocsájtott szoba felújítása és célszerű átalakítása idén áprilisban kezdődött és májusban ért véget. A javítási munkálatok után elkezdtek az alapvető berendezéseket beszerezni, hogy működőképessé váljon a restaurátor-műhely. „Még a tervezés fázisában a Magyar Nemzeti Levéltár restaurátor-műhelyének munkatársaitól kaptunk egy részletes tervezetet, ezt vettük figyelembe a berendezésnél. Az alapvető bútorzatot kívül prést, szárítóállványt, A0-ás tárolókat, páraelszívókat, papíröntő szívóasztalt, vágoeszközöket, vegyszerszekrényt, porszívókat, különböző vastagságú fátolpapírokat, papírpépet, ph-mérőt, ragasztóanyagokat és különböző vegyszereket sikerült már vásárolni a kapott támogatásból. Beszerztünk ugyanakkor egy nagy teljesítményű

A2-es szkennert is, amely elengedhetetlen a levéltári iratok digitalizálásának elvégzéséhez. Az induláshoz, ami alapeszköz volt, azt már tulajdonképpen megvásároltuk vagy megrendeltük.” Már a teljes eszközkészlet megérkezése előtt, június második felétől konzerváló tevékenységet végez egy alkalmazott restaurátor a műhelyben, aki tulajdonképpen a könyvtári anyagokkal dolgozik, ugyanis kivétel nélkül mindegyik egyházközség könyvgyűjteménye megszervezte az eltelt évszázadokat és tisztításra, preventív konzerválásra szoruló több könyvpéldány belőlük. Jelenleg ez képezi a műhely alaptevékenységét. Rövidesen új munkatárssal egészül ki a munkaközösség, aki a levéltáros-könyvtáros tevékenység mellett a papírrestaurálásba is bekapcsolódik – avatott be a szakember.

A gyűjtőlevéltárról

Idén eddig 25 kutató kereste fel a Csíkszeredai Gyűjtőlevéltárat, sokan közülük több alkalommal is visszatértek. Többségüket történelemszerek teszik ki, egyharmad arányban pedig családfakutatók. A legnépszerűbb kutatási téma a helytörténet, azt követik a genealógiai kutatások és a különböző egyháztörténeti, történelmi vagy vallási, néprajzi témák. Egy rövid ideig még hétfőn és szerdánként kereshető fel a gyűjtőlevéltár, de miután állandó munkatársat alkalmaznak, úgy a program is változni fog. Minden kutatni vágyónak ajánlják, hogy előre jelezze kutatási szándékát, hogy a levéltáros tudja kire, milyen témában számíton. Ugyanakkor a levéltári jegyzékek elérhetők a Gyulafehérvári Főegyházmezei Levéltár honlapján, így azokból előre tájékozódni lehet, hogy van-e forrás az adott kutatási témához, érdemes-e a helyszínre utazni.

Kömény Kamilla
Székelyhon.ro, 2018. szept. 23.

György Ferenc

A lokális emlékezet vallásantropológiai vizsgálata a tordai örmény családban

A szerző Ditróban született 1967. március 1-jén, teológiai tanulmányokat folytatott 1986–1992 között Gyulafehérváron, 1992-es pappá szentelése után 1994-ig segédlelkész volt Csíkszeredában, 1994–1996 között érseki titkár Gyulafehérváron, 1996-tól Tordán plébános. Posztgraduális képzés keretében 2004-ben a kolozsvári BBTE műemlékvédelmi szakát végezte el, majd 2006-ban ugyanott pasztorálteológiából magiszteri képesítést nyert, jelenleg a RK Teológia Kar doktorandusza.

Az emlékezés és az emlékéllítés tematikában¹ való lokális kutatás egyben bepillantás a 19. és a 20. századi örmény kisebbség egyházközségi életben való cselekvő szerepvállalására, ami a II. világháborúval megszakadt, és Torda tömbmagyarságával az ezt követő kommunizmus korszakában nagy arányban szétszóródott. Azok, akik a maradást választották és átéltek a kommunista diktatúra kemény próbáját, az elődök erőnyeiből, vitalitásából merítenek erőt. Bár a tanulmányban többnyire csak a 20. század első felét taglalom, igen gazdag anyaga van az örmény jelenlétnek a 18. és 19. század vonatkozásában is. Ezen időben a katolikus templomot körülvevő örmény kereskedők nemcsak a város gazdasági életét alakították, hanem a lelki élet terén is sokat tettek. A magukkal hozott gazdasági érzés és a katolikus hit tudata kölcsönösen alakította a várost és az egyház 20. századi képét.²

Az írott és képi emlékezés kutatása a tordai örmények hagyatékában

A 19. és 20. századi tordai örmény társadalomnak is megvannak a maga íratlan szabályai, melyek az egyházközségi életben belül, vagy a családkutatások során válnak feltárhatóvá. Ezeknek sajátosságait a tordai római katolikus levéltár anyagában

különösen az egyházközségi jegyzőkönyvek és néhány hitbuzgalmi napló anyaga értelemszerűen megerősíti. Feltűnő, hogy a 20. század első negyede és vége, amikor az emlékezés és emlékéllítés kultusza a tordai római katolikus közösségi életben felerősödik, egyértelműen a múlt birtokbavételét is jelenti. Némileg burkoltan azzal a céllal teszik ezt, hogy az utókor majd rájuk is emlékezzen. Megállapítható, hogy azok a cselekvési modellek, amelyek Tordán a katolikus hit átmentésére irányultak a 18. századtól, hangsúlyosan az örmény származású egyházközségi élet berendezkedését határozták meg a 19. században. Ismérvei az erős dominancia és az önrendelkezés a közösségen belül. A katolikus hitélet gyakorlása mentén sikeresen képviselik érdekeiket, ami a gazdasági életterüket is erősíti, illetve kiterjeszti a városi kulturális élet szinte minden területére.³

A 20. századfordulón a helyi emlékezés és emlékéllítés egyik társadalmi rétege az örmény származású római katolikus közösségből kikerülő azon erős polgári réteg, akik közül többen a városi vezetés jeles egyéniségei is lettek. Így nem véletlen, hogy ezzel párhuzamosan a hitélet gyakorlása mellett a közösségen belül ők szorgalmazzák az emlékezést. Tudatában vannak

annak, hogy az emlékéllítésnek mi a dinamikája, és hogy annak társadalomformáló ereje a későbbi korokra is kihat. Egy-egy emléktábla, amelyeket a templomon belül helyeznek el nagy elődeik tiszteletére, egyben saját emléket is megőrkít az utókorok. Nemcsak az okmányokban és jegyzőkönyvekben, hanem a szakrális tárgyakon, kelyheken, templomi szobrokon, oltáron is olvashatók neveik. A *Gajzágók*, *Gogománok*, a *Csíky* család tagjai adományokkal és áldozatos munkájukkal gazdagították a tordai római katolikus egyházat. Ma kevesen tudják, hogy a 18. század első évtizedében a piactéren állított fogadalmi keresztet protestáns környezetben örmények állították, a Csíky család viselte gondját a 20. század első feléig, amikor városrendezési okokból bekerült a templomkertbe.

Ha az emlékezés és az emlékéllítés kultuszát vizsgáljuk, kiemelve egy-egy kort, legyen ez a 19. vagy a 20. század egy-egy évtizede, lehet úgynevezett Csíky-, *Szentpéteri*-, vagy *Bogdánffy*-örökségről is beszélni. Ennek emlékezete ma is erős, mert valamikor ezek a meghatározó egyének közösségformáló erővel alakították vallásos környezetüket. A 21. századfordulón az örménykatolikusok emlékezési mechanizmusait kutatva megállapítottam, hogy ez emberi magatartás mint kapcsolódási felület felerősödik. Így például a 2015-ös örmény genocídium centenáriumi emlékezése alkalmat adott, hogy a helyi örmény családok a saját kommunizmus alatti üldöztetésüket is beépítsék az örmény nép szenvedéstörténetének korpuszába.

Az emlékezés ötletgazdája *Bogdánffy Álmos* egyházközségi főgondnok volt, aki az örmény népi társaságok kapcsán akart párhuzamosan emlékezni a kommunizmus alatt meghurcolt örményekre, különös tekintettel

azokra, akiknek Tordához fűződő kapcsolataik vannak. Ő átéltte a családja kitelepítését, javaik elvesztését, a tordai családok befogadókésztségét. Tordán főként az örmény származású családok segítségével a nehézségek ellenére is sikerült az élet adta terheket felvállalni, és beépülni a templomi közösség életébe. Így a változás utáni években az egyházközségi vezetésben kapott szerepét a 19. századi nagy örmény gondnok, *Bogdánffy Dániel*, az ő példáját ma is érvényre akarja juttatni leszármazottja.⁴ Ebben erősítette közeli rokona, *Bogdánffy Szilárd* vértanú püspök példája is. Felhívta a figyelmet az események fontosságára, és a közös megemlékezés apropóján akarta felhívni a tordai közösség figyelmét arra, hogy Tordán a reformáció utáni idők katolikus megújulásában milyen szerepet vállaltak a városban élő örmények. Ehhez kiváló alkalom adódott, hogy néhány örmény származású, Tordán szolgált lelképásztor, kántor, pedagógus, egyházgondnok neve is előkerült. Megállapítottuk, hogy a megemlékezéshez szükséges anyag egy része már előbbi kutatásaimból megvan. Hasonló örmény vonatkozású megemlékezésre az 1989 utáni időben, bár szerényebb keretek között, de már sor került: templomi környezetben a Svájcban élő *Keszi Harmath András* festőművész szorgalmazására különösen a Tordán élő híres *Szentpétery*kre és itthon maradt örmény származású rokonaira emlékeztek. Annak a megemlékezésnek egyik célja az volt, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy családja köréből került ki a 19. század végén a városban a megemlékezéseknek, emlékéllítéseknek több ötletgazdája, akik egyben az adott kor egyházi és a polgári vezetésében sikeresen vitték véghez a vállalkozásokat, amelyeket a közjó érdekében végeztek.

Ennek nemzeti és vallási vonatkozásai 19. és 20. századra vonatkozó háttérét tekintve

különösen a századforduló éveire tekinthetünk, amikor a millenniumi emlékek felállítása, megőrkítése igencsak megmozgatta a tordai polgárokat. A helyi emlékezet az akkor már a köztudatba besulykolt vallásszabadságnak akart monumentális emléket állítani,⁵ és a megpezdült század végi polgári réteg a romantika világában akarta újraértelmezni az 1568-as vallásszabadságot. Úgy látszik, hogy a 20. század végi népi demokrácia újra előveszi ezt a lokálisan már jól beépült témát, a szabadságvágyat újra ebbe az „ikonba” építi bele. Ennek vallásantropológiai vizsgálata örménykatolikus háttérrel Keszi Harmath András festőművész értelmezésében is külön fejezetet érdemelne.⁶

Ha csak a katolikus levéltári anyagot és a templomi élethez kapcsolódó tematikát vizsgálom, arra a megállapításra jutok, hogy a közösségen belül a legerőteljesebben csakis az örmény származásúak szeretnek és akarnak ezzel a sajátos megnyilatkozással élni, emléket állítani maguknak és az elődöknek. A közösségen belül, vagy az elszármazottak közül kiemelhető a már említett *Bogdánffy* és a *Harmath* család,⁷ akik nemcsak a családon belül, hanem a közösségi életben is nagy érdemeket szereztek. Ők a történelmi idők emlékei közül azt a családi örökséget emelik ki, ami egyrészt a hithez, másrészt a művészethez, kultúrához, tudományhoz, gazdasághoz kötődik. Számukra a családi örökség akár lelki vagy tárgyi értékeiben igen fontos érzelmi kötődést jelent. Azok a veszteségek, amelyeket a történelemben kudarcként éltek át, igencsak hangsúlyosak, de a katolikus hit, a családi örökséghez való ragaszkodás által erősítő és megtartó faktort találtak.

Jó példa a *Bogdánffy* család azon ága, amely a kommunizmus alatti kitelepítés miatt Tordára került, és mint kisemmizett

és jogfosztott család kezdte újra életerét kialakítani a városi környezetben. Szívesen emlékezik a ma élő családtag, évente legalább egyszer szentmisét mutatgat be a kitelepített család tagjaiért. Rendszeresen, minden év március 4-hez közel eső vasárnapi szentmisén a megemlékezésben a család történeti emlékét eleveníti fel. A meghívottakban és a megjelentekben ez a megemlékezés jellegzetes örmény identitást erősítő tényező, és apropóján lehetett több tordai örmény családot megszólítani. Hasonló módon szívesen emlékeztek nemcsak családjuk múltjára, de felemlítettek azoknak az egyházban és a közösségekben betöltött szerepét is. Ők szorgalmazták a plébános által a *Bogdánffy Szilárd*⁸ nagyváradi püspök boldoggá avatásának sikeréért való közös imákat. *Bogdánffy Botond* helytörténész⁹ és *Bogdánffy Álmos*¹⁰ egyházközségi gondnok igen sokat tettek a kultuszért Tordán, mert a püspökhöz régi emlékek és rokoni szálak fűzték őket. Szívesen emlegették, hogy a *Bogdánfiak* különösen a 19. században, mint a család másik ága igen fontos helyet foglaltak el a tordai közéletben és az egyházközségi hitélet szervezésében.¹¹

Az emlékezés antropológiai vizsgálata során előkerült az egyházközségi levéltárból a *Harmath* család frott és tárgyi emlékeinek anyaga is. Sikerült azonosítani azt a modern Mária-képet, amelyet ma már Tordai Madonna néven ismer a művészvilág, és amelyet az említett, Svájcban élő *Keszi Harmath András*¹² 25 évig festett, és a kommunizmus bukása után ajándékozott a tordai római katolikus egyházközségnek. Mária képében édesanyja, *Polonyi Erzsébet* emlékét mintázta meg, és a kortárs művészetben igen értékes műalkotást hozott létre.¹³ A képpel együtt megküldött, a kutatás során előkerült kísérőlevél igen értékes narratívája

és reprezentációja a gondolati háttérnek, ami az alkotó lélektanát tükrözi, utalva arra, hogy a háttérben az örmény gyökerek, a családi kötődés, ragaszkodás áll. „A Madonna kép sokáig készült, sok vázlat, tanulmány, technikai kísérlet eredményeképpen” – írja a művész, amelyet részleteiben többször újjá kellett festeni, mert „a művész kutatva kritizáló pillantása azóta is talált javítani való részletet mind az elküldés napjáig”.¹⁴

A képet *Bartalis Árpád* plébános ünnepélyes keretek között 1993. november 21-én áldotta meg, részt vettek a tordai örmények, a még élő családtagok közül Vera és Anna-Mária. A meghagyás szerint „a szentmisét a Művész Úr megboldogult édesanyjáért, Polonyi Erzsébetért ajánlottam fel” – írja köszönőlevelében a plébános. A Mária-kép megáldását és az ünnepséget a megemlékező Szent Erzsébet-napi szentmise után a tematikában egy előadás keretében magyarázta a plébános a közösségnek, és az alkotás családi hátterét a művész leveleiből hosszasan idézte. A kép „emlékezés a Tordán élt évekre, emberekre, tájakra, illatokra, hihetetlen sok részlettel és nem halványuló elevenséggel”.¹⁵

„A tordai Madonna-kép felszenteléséhez tartozó értelmi, érzelmi eligazítás” szintén értékes tananyaga a művésznek. Mert a kép „tapintható tárgy, a szabatosan fogalmazott kegyes indoklata mögött, alatt és fölött lebeg egy kimondhatatlanabb, metafizikusabb tartalom, aminek egyik összetevője az új nemzedék életcél kereső látóhatár-pásztázása... a múltban és jelenben keres a tekintet”. Azzal az üzenettel bír, hogy a kismemizett tordai örmény családok, „az átültetést jobban elviselt fiak és unokák megértették, együtt szenvedték szüleiknek tragédiáját, imádkozva kérik a Mindenható irgalmát, az elköltözött őseinek örökkévalóság oldali békességéhez,

boldogságához”. A művész tele van honvágygal és fájdalommal, ebben az emlékezésben ezzel pereskedik, mert „a helyben maradtak tanúskodnak – legalább – egymásért. Az elfogyottakért, az elmentekért nem tanúskodik senki.” – írja. Az idézett levéltanulmány kifejti, hogy „a méltatást célzó jóakarát tekintse a kihalt vagy kihalófélben lévő apai vagy anyai családokat és emlékezzen elsősorban a Szentpéteriekre,¹⁶ de ugyanolyan szomorú búcsúztató érzéssel azokra, akik a 30-as években együtt éltek Tordán. Az *Aszlányi, Bardócz, Bocsánczy, Darkó, Fogolyán, Gogomán, Inczeffy, Frank, Heltmann, Gombos, Jakabos, Kovrig, Gegessy, Tutsek, Vertán* családoknak talán nincs is olyan folytatódása, aki szóvá tehesse őseinek emlékét.” A művész nagyon büszke a család Szentpéteri ágára is, akiktől a művészetre való hajlamát örökölte. Tordán a Szentpéteriek világjárt, művelt és műpártoló emberek voltak, művészi képességekkel, alkotó képzelettel megáldva. „*Szentpéteri János* tette nagyobb bizonyítékát a család képességeinek. Gazdag kereskedő volt, azon túl Torda városgazdája,¹⁷ mint ilyen a történelmi *Fesztykép (Dávid Ferenc)* egyik szorgalmazója és pártfogója, a temető felső szakaszában lévő gótikus kriptá építője.”¹⁸ Az emlékezésben fontos szerepet kap az édesanya, *Keszi-Harmath Béláné Polonyi Erzsébet* rokonsága is. Különösen *Polonyi Sándor*, aki Szentpéteri-lányt vett feleségül. Ő volt a város kereskedelmének, iparának egyik igen neves előmozdítója. Kiváló és nagyérdemű elnöke volt a Tordai Kereskedő Egyesületnek. A rokonok között mindenki által ismert az író, *Tábori Róbertné Tucsek Piroška, Albert Annamária* operaeénekes, valamint a szintén festőpályán indult nagy tehetség, *Albert Sándor*, aki

tehetségét a későbbi kommunista hatalom miatt sikeresen nem kamatoztathatta.¹⁹

Az idézett levél szép narratívája a tordai örmények emlékezetének, amely a külföldre üldözött, de lokálpatrióta festőművész lelkében elevenedik meg, az általa többször említett festmény tárgyi bizonyítéka az emlékezetnek, amelyet egy negyed évszázad alatt tervez, készít, kiigazít, néhány részletben újrafest, hogy megfeleljen a templomi környezetnek.

Az írott sajtó lokális és örmény vonatkozása

A Tordára vonatkozó festett, illetve levelek, írásos formában megőrzött tárgyi emlékek mellett helye van az írott sajtóban talált lokális emlékezéseknek is. Ennek kiemelt példái a sajtókutatás során előkerült cikkek. Az 1926. március 14-én Tordán született örmény származású *Keszi Harmath Sándor* demográfus és közgazdász a festőművész rokona, aki a *Keresztény Szó* 1990. januári számában értékes cikkben emlékezett meg az örmények egyház iránti elkötelezettségéről és *Márton Áron* püspökkel való jó kapcsolatáról. A *tordai bányafürdő nyaralója* című írása igen fontos és forrásértékű közlés azzal kapcsolatban, hogy az akkor többségében örményekből álló egyháztanácsi vezetés *Botár Gáspár* plébánossal az élen elhatározta, hogy a tordai Bánya-fürdőben telket vásárol és egy kápolnával egybeépített gyermeknyaraltatót épít, melyet a kolozsvári szociális testvérekkel közösen működtet.²⁰ Így „1937-ben a katolikus misszió vezetősége elhatározta egy kápolnának a felépítését az említett telken, hogy az Isten háza tetőzze be a nyaraló építését.” Ebben fontos szerepet vállaltak: *id. Kimpel Flórian főgondnok, dr. Kerekes Béla algondnok, a tanácsosok közül Ábrahám István, dr. Albert Andor,*

Babos József ács, dr. Bardócz Gyula, Barssy Lajos, Barthel Gyula, dr. Bocsánczy Ardrás, Budovszky János, Farkas Zsigmond, Frank Pál, Gogomán János, Harmath Béla, Jablonszky Fridolin, Jakabos Mihály, dr. Janota Albert, Kovrig Károly, Köblös Antal, Mádly András, dr. Nappendruck Kálmán, Pataky András, Polonyi István, Retezár Gerő, Szabó György, dr. Szenkovits Aurél. Az 1938-ban sorra kerülő kápolnaszentelést *dr. Boga Alajos* végezte, az erről írt cikkhez csatolt képen látható az akkori kolozsvári plébános, a későbbi püspök, *Márton Áron*, aki kiváló prédikációt mondott ekkor. A rendkívül tartalmas *Márton Áron*-beszédre *dr. Marton József* egyháztörténész hívta fel a figyelmet, a gyűjteménykötetben egész terjedelmében olvashatjuk.²¹ A felszentelt kápolna egy előbbinek, az úgynevezett Nepomuki-kápolnának az emlékezte, amelyet a 19. század végén lebontottak. A tordaiak által is igen kedvelt és a szintén örmény Csiky család²² által patronált, a 18. században épült aknai Nepomuki-kápolna lelki örökségét kívánták folytatni azzal, hogy egy újabbat építtetett a közösség, többnyire ismét az örmény családok adományából. Az adományozók névsorában található *dr. Ászlán András, dr. Bocsánczy András, dr. Harmath Béla, dr. Szentkovits Aurél, dr. Vertán Endre, dr. Bogdán Jenő, Wolf Gyula, Ábrahám István, Ámirás Endre, Csiky Endre, Csiky Gyula, Csiky Lajos, Flóra József, Fogolyán Sándor, Gogomán János, Harry Géza, Harry Bálint, Kovrig János, Kovrig Károly, Miron Kajetán, Osztián Ernő, Osztián Géza, Plancsintár János, Retezár Gerő, Tömlő István, Tutsek Ferenc, Tutsek Lajos, Tutsek Sándor, Ámirás Géza, Ámirás Mihály, Fejér Ferenc, Fogolyán Lukács, Gogomán Gábor, Miron Ernő* tordai polgárok²³ neve,

akik a többi erdélyi örmény közösséggel is rendszeres kapcsolatot ápoltak.

A tordai Bányafürdőben épített és jól működtetett Szociális Misszió-telep hitbuzgalmi életének igazi háttere a tordai Oltáregylet és annak az 1930-ban átszervezett bizottságai. Azok között is több örmény származású vezetőt találunk, akik kiváló munkát végeztek. A *Szent-gimádási bizottság* tagjai: dr. *Betegh Miklósné, Polonyi Sándorné, Kovács Jenőné, Schwarczel Róza, Faragó Miklósné, Novák Miklósné, Flachbart Károlyné, Kovrig Jánosné, Nagy Gézáné, Bölöni Kálmánné, dr. Simon Ignáczné, Morvai Istvánné, Menasági Jánosné, Tömlő Istvánné*, akiknek feladata különösen szorgalmazni az imádási órák betartását. Az *Ünnepélyrendező bizottság* tagjai, akiknek feladata az egyházi év jeles ünnepeinek templomi és templom körüli megszervezése: dr. *Betegh Miklósné, Gombos Lászlóné, Polonyi Sándorné, Bogdánffy Lajosné, Novák Miklósné, Dózsa Ferenczné, Szentpéteri Lajosné, Gyurczó Józsefné, Hosszú Béláné, Csiky Mike Mártonné, Amirás Gézáné, Ábrahám Laura Jakabos Mihályné, Hecei Lajosné, dr. Bardocz Gyuláné. A Templomi ruhákat és felszereléseket gondozó bizottság* tagjai: *Polonyi Sándorné, Gombos Lászlóné, Felszeghi Lajosné, Ábrahám Laura, Kimpel Vilma, Pethő Miklósné, Jakabos Mihályné, öz. Császár Jánosné, Dániel Károlyné, Haraj Árpádné, Szántner Károlyné, Gnödig Béláné, Schwarczel Róza. Feladatuk a templomi ruhákat, felszereléseket, oltárokat gondozni. A Taggyűjtő bizottságban* voltak: *Polonyi Sándorné, Jakabos Mihályné, Amirás Gézáné, Gyártó Józsefné, Hosszú Béláné, Pethő Miklósné, Dániel Károlyné, Faragó Miklósné, Kovács Jenőné, Nagy Gézáné, Bölöni Kálmánné,*

akiknek feladata az Oltáregyletbe tagokat gyűjteni, minél több egyházközségi tagot megnyerni. Így váltak a püspöklátogatások, a templomi és templom körül szervezett ünnepek és körmenetek az egész város, de a környék számára is lelki élményt jelentő eseményeivé.

Az új történelmi helyzetben a templomi élet, a hitbuzgalmi csoportok léteire teljesen megváltozott a bécsi döntés után. Az ígéretesen indult, jól működtetett szociális küldetés a II. világháború és az azt követő kommunizmus alatt teljesen lepusztult. Sorsát csak azok kísérték figyelemmel, akiknek valami lelki kötődésük volt az ott korábban szépen működő tevékenységekkel kapcsolatosan.

A Kis Szent Teréz kápolna megáldásán, melyet dr. *Boga Alajos* végzett 1938. július 20-án, jelen volt dr. *Rass Károly* teológiai tanár és *Sípos Sándor*, a frissen Tordára került esperes-plébános. A kápolnaszentelés fotódokumentumai a szintén örmény családból származó, Tordán született *Albert Annamária* operaénekes családi albumában található.²⁴ Itt látható, amint Márton Áron a kápolna előtt szentbeszédet mond.²⁵

Kutatva a Szociális Misszió és a Tordán végzett szociális munka megszervezésének hátterét az azt megelőző időből, összeírtam az adakozó családok névsorát. Ennek nyomán megállapítható, hogy a legtöbbit nemcsak Torda úgynevezett előkelő családjai dolgoztak, de azok között is azok, akik valamelyes örmény gyökerekkel rendelkezve kerültek be a városi, egyházi élet valamelyik hitbuzgalmi, karitatív szervezetébe. Ezzel párhuzamosan összeírtam azon tiszta örmény családokat, akik adományaikkal és munkájukkal írták be nevüket a tordai római katolikus életbe, az egyházközség történetébe, lendítve azt a 19. és 20. század fordulóján.

Ezek: *Szentpéteri János és felesége, Harmath Mária, Virág Gergely és felesége, Gajzágó Mária, Daniel Ferencz és felesége, Harmath Eleonóra, Bogdánffy Dániel és felesége, Tucsek Mária, Szentpéteri Antal és felesége, Tucsek Fanni, Zakariás Ferencz és felesége, Zakariás Margit, Amberboly Albert és felesége, Bot Emília, Harmath János és felesége, Amberboj Mária, Ostián Kristóf és felesége, Kazenti Mária, Daniel Károly és felesége, Szentpéteri Anna, Retezár Péter és felesége, Thucsek Fanni, Darkó Zsigmond és felesége, Amberboly Katalin, özvegy Amberboly József és újraházasodása révén felesége, Csiki Terézia, Biluska József és felesége, Szentpéteri Rebeka, Osztián Péter és felesége, Pap Erzsébet, dr. Virágh Benedek és felesége, Duka Kornélia, dr. Harmath Márton és felesége, Kovács Karolina, Daniel József és felesége, Jáger Amália, Amirás Márton és felesége, Wolff Gábor és felesége, Dukát Erzsébet, Varga János és felesége, Biluska Rebeka, Bozsenek József és felesége, Tinbus Amália, Harmath Sándor és felesége, Csiki Anna. A kimutatásokból kiderül, hogy e családok mind az egyházi, mind a várost érintő szociális kérdéseket felvállalták.*

A tordai közösség nem csak római katolikus tagjai köszönhetnek sokat az itt megtelepedett örmény társadalomnak, de az egész város.²⁶ Szerepük, munkájuk, közösségépítő tevékenységük a 19. és a 20. században szép emlékeket hagyott.

Jegyzetek

1 Ezzel kapcsolatos irodalom *Maurice Halbwachs*, *Aleida Assmann*, *Jan Assmann*, *Jan Vansina* műveiben találhatóak, ahol a kollektív emlékezet lineáris és vertikális szakaszainak aspektusait történelmi időszakokra osztva taglalják

és értelmezik. A hazai szakirodalomból *Keszeg Vilmos* és *Jakab Albert Zsolt* nevét említem.

- 2 Az örményekre vonatkozó népmozgalmi mutatók és a demográfiai változások tematikájában *Kránitcz PéterPál* foglalkozik a *Demográfiai változások az erdélyi örmények körében a két világháború között* című tanulmányában. Regio 2016. 24. évf. 1. sz. 289.
- 3 Az örmény identitás történeti alakulásával és körülményeivel, valamint a piaci élet érvényesülésének feltételeivel ld. *Árvédik Félix: Magyar örmények múltja*. M. O. E., Bp. 1922, 9.
- 4 A jelenlegi plébánia és leányiskola *Bogdánfy Dániel* gondnoksága alatt 1866-ban és 1867-ben létesült. A vizitációs aktákban olvassuk, hogy „*Fogarasi Mihály* er. pk. 1200 ft. adománya tette lehetővé, hogy a régi ódon plébánia helyébe új modern épület emeltessek. *Csikszentsimoni Péterfy János* plébános és *Bogdánfy Dániel* m. gondnok buzgó vezetése s ellenőrzése mellett készült el a plébániai lak, melynek költségeit az említett összesen felül a templomalap hordozta”. TRKL, 1897, 3.
- 5 Ezt 1895-ben *Kőrösfői-Krisch Aladár* által festett, az 1568-as tordai országgyűlést ábrázoló nagyméretű alkotás örökítette meg.
- 6 *Keszi Harmath András* Tordán született 1924. március 28-án *Harmath Béla* és *Polonyi Erzsébet* gyermekeként. Festői tehetségével már a kolozsvári Római Katolikus Főgimnáziumban kitént. *Darkó László*val értékes díszteteket festettek. A II. világháború után Zürichbe került. Sokat gondolt tordai gyermekkorára, és az emlékezéseiből ihletve festette alkotásait. A családban több más tehetséges festő van. 1997. január 14-én

- Budapesten érte a halál. Hamvait a kolozsvári Házsongárdi temető őrzi.
- 7 A tordai római katolikus levéltári források megerősítik a Harmath család elkötelezettségét a helyi közösségben. Ha csak az 1871-es oltáregyleti jegyzőkönyveket vesszük szemügyre, ott is kitűnnek tevékenységükkel. Ezek szerint ebben az időben a legcselekvőbb tiszta örmény családok az egyházközségi életben: *Szentpétery János és felesége, Harmath Mária, Daniel Ferencz és felesége, Harmath Eleonóra, Harmath János és felesége, Amberboj Mária, dr. Harmath Márton és felesége, Kovács Karolina, Harmath Sándor és felesége, Csiky Anna.*
- 8 Az 1953. október 2-án vértanúhalál halt *Bogdánffy Szilárd* nagyváradi püspök a Tordán élő Bogdánffy család közeli rokona. Amint a családi levéltárból kiderül, a 2010. október 30-án boldoggá avatott püspök még teológiai tanárként, de különösen a háború utáni időkben jó rokoni kapcsolatot ápolt a családdal.
- 9 *Bogdánffy Botond* a már említett *Bogdánffy Almos* idősebb testvére, 1929. augusztus 20-án született a Dés melletti Esztényben. *Bálint Júlia* és az örmény irodalom leginkább helytörténeti tevékenységét méltatja. Az ősi tordai temető örmény vonatkozású sírjainak dokumentálását kezdte el. Ezzel kapcsolatos irodalom: *Sárdi Margit: Nevek az ótordai temetőben. Névtani értesítő.* 2000. 3. 22, 53-78.
- 10 *A Gajzágó* nevű nemesi családból származó és a Dés melletti Esztényben 1931. március 4-én született *Bogdánffy Álmos* a 20. század második felében igen fontos és érdekes egyénisége az egyházközségi vezetésnek. Meséli, hogy mint a földbirtokos *Bogdánffy Gábor* és *Berei Deák Lenke* szülők ötödik gyermekét 1949. március 3-án otthonukból a családdal együtt kilakoltatták, Tordára kényszerlakhelyre költöztették. 1998-tól a tordai római katolikus egyházközség főgondnoka. Mint gondnok a neves *Bogdánfy Dániel* eszméit követi, az egy évszázaddal előbb élt előd nagy tisztelője.
- 11 *Bogdánfy Dániel* 1856-1870 között a tordai római katolikus egyházközség főkurátora, a tordai közéletben igen fontos szerepeket vállalt. In: TRKPL 57/1857. 43., TRKPL 132/1871. 20.
- 12 Keszi Harmat András jó kapcsolatokat ápol a szintén Tordán született, Budapesten élő neves festőművésszel, *Gross Arnold*dal. A két Tordáról elszármazott festő közös élményvilágból eleveníti meg a vásznon azt a környezetet, amelyet a gyermekkor és a családi örökség hagyott lenyomatként a lelkükben. *Gross Arnold* Tordára vonatkozó gyerekkori emlékeit, Keszi Harmat Andrásal való barátságát a *Korunk* 2009. novemberi számában idézte fel.
- 13 Az 1993. december 18-án írt levélben *Édesanyám emlékére* címmel olvassuk, hogy *Keszi-Harmath Béla* tordai származású, Svájcban élő festőművész és műépítész Madonna-képpel ajándékozta meg a tordai róm. kat. plébánia templomot. TRKPL 12/1994.
- 14 TRKPL: 12/ 1994.
- 15 1992. december 12-én Zürichből írt levél.
- 16 A tordai római katolikus levéltár 19. századi anyakönyveiben igen gyakran előfordul a Szentpéteri név. Az egyházközségi életben igen tevékeny szerepet vállaltak. Adakozásuk és szociális érzékenységük a szegényebb sorsúak iránt több helyen kiemelten szerepel.
- 17 *Bogdánfy Dániel* mellett a 19. század végén *Szentpétery János* az, aki az egyházközségi vezetésben és a városi

- közéletben nagyon tevékeny. Az ő befolysására az 1870. május 21-én tartott egyháztanácsi gyűlésen, melyen az Erdélyi Autonomia Tanácsba választanak küldötteket, a megjelentek között a legtöbb örmény. A választottak: *Nesselfeld János, Szentpétery Antal, Wolf Gábor, dr. Virágh Benedek, dr. Wolf Gyula, Harmath Kristóf, Harmath Mátyás, Amberboly József, Hatchkuj Antal, Hatchkuj Márton, Bogdánfy Dániel, Osztián Gerő.* Ezek mellett legtöbb szavazatot Szentpétery János kapta. In: TRKPL 67/1870. május 21, 24.
- 18 A képallegória a tordai városi vezetés által a millenniumi évre megrendelt, 1895-ben *Kőrösfői-Krisch Aladár* által festett, az 1568-as tordai országgyűlést ábrázoló nagyméretű alkotásra utal, amely mint hatalmas mű igen gyakran emlegetett, a tordai emlékállítás egyik ikonja. *Márton Áron: Oltáriszentség, Krisztus király.* (Márton Áron hagyatéka, 4.). Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2008, 66-68.
- 19 A festő édesanyja, *Albert Artúrné Amírás Ilona* az egyházközségi élet női társadalmának vezéregyénisége a két világháború között. Az Oltáregylet, a Szociális Misszió, a katolikus kultúrélet kiváló szervezője. *Mécs László* papköltő és a Franciaországban élő festőművész, *Gáll Ferenc* többször vendége a családnak, általuk a tordai egyházközségnek. In: *Domus historia*, 46.
- 20 „A Bányafürdő medencéjének északkeleti csücskén a Csíki-tó mellett elhúzódó virágos völgyi út bal oldalán terül el a Római Katolikus Egyház telke, amelyen a Tordai küldetés 1936-ban egy nyaralót épített a szegény és beteg gyerekek számára, akik az itt eltöltött néhány hét alatt egészségüket helyrehozva kerültek haza. Nem véletlen, hogy pontosan Tordán, a Bánya fürdőn létesült a nyaraló, hiszen a tordai Cementgyár füstje a légzőszervi megbetegedések elterjedéséhez vezetett, s a Bányafürdő sós és özöndús levegője különleges mikroklímát jelent a légzőszervi megbetegedések gyógyításában.” Keszi-Harmath Sándor: *A tordai bányafürdő nyaralója. Keresztény Szó*, 1990. 1. évf. 1. szám, 7.
- 21 A beszédet teljes terjedelemben ld. *Márton Áron hagyatéka, 4. Oltáriszentség, Krisztus Király*, szerk. *Márton József*, Marosvásárhely 2008, 66-73.
- 22 A Nepomuki-kápolna fából készült tornyában egy 60 kilós harang volt *S. Maria Ora pro nobis* felirattal, amelyet *Nemes Csiki György* csináltatott *Adám József királyi* kamaraispánsága idejében. *Protocollum Regio Episcopaliium Ordinationum Ecclesiae Chatolicae Tordensis*, Instructio az 1855-ös Visitatio Canonicához, 1855. 17. julii. In: TRKL 756/1855.
- 23 TRKL 24/ 1837.
- 24 „Ma már csak emlékezetből idézzük fel a kápolna szentélyének avatóünnepségét, s hála *Albert Anna-mária*, a kolozsvári Magyar Opera énekesnője emlékkönyvében megőrzött fényképeknek”. Keszi-Harmath Sándor: *A tordai bányafürdő nyaralója. Keresztény Szó* 1990. 1. 7.
- 25 *Márton Áron hagyatéka, 4. Oltáriszentség, Krisztus Király*, szerk. *Marton József* (Marosvásárhely) 2008. 66-73.
- 26 Az örmény kultúrára való ráhatások Kárpát-medencei körülményeivel *Bernád Rita* és *Kovács Bálint* foglalkoznak. In: *A Szamosújvári Örmény Katolikus Gyűjtő Levéltár Repertorium*, Bp.-Gyulaféhevár-Leipzig, 2012. 9-14. (Megjelent: *Keresztény szó honlapon.*)